

В.В. Прошкін,

завідувач НМЦ досліджень, наукових проектів та програм Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор педагогічних наук, доцент

АНАЛІЗ РЕАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Прошкін В.В.

АНАЛІЗ РЕАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті розглянуто сутнісні характеристики суб'єктів і об'єктів освітнього процесу в університеті. З'ясовано, що змістопороджувальним чинником дослідницької компетентності є інновації в освіті. Виділено основні функції дослідницької компетентності. Подано аналіз реальної практики формування дослідницької компетентності майбутніх учителів. Вивчено погляди вчителів загальноосвітніх навчальних закладів щодо значення дослідницької компетентності в діяльності сучасного педагога.

Ключові слова: дослідницька компетентність, майбутній учитель, професійна підготовка, науково-дослідна робота, формування, практика.

Proshkin V.V.

ANALYSIS OF REAL PRACTICE OF FUTURE TEACHERS' RESEARCH COMPETENCE DEVELOPMENT

The article presents the essence of the characteristics of subjects and objects of educational process at university. It finds out that innovations in the field of education are the factors of the research competence. It determines the main functions of research competence. It analyzes real practice of future teachers' research competence development. It studies comprehensive educational establishment teachers' views on the importance of research competence within activity of modern pedagogue.

Key words: research competence, future teacher, professional training, research activity, development, practice.

Прошкін В.В.

АНАЛИЗ РЕАЛЬНОЙ ПРАКТИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

В статье рассмотрены сущностные характеристики субъектов и объектов образовательного процесса в университете. Выяснено, что смыслодержательным фактором исследовательской компетентности являются инновации в образовании. Выделены основные функции исследовательской компетентности. Представлен анализ реальной практики формирования исследовательской компетентности будущих учителей. Изучены мнения учителей общеобразовательных учебных заведений относительно значения исследовательской компетентности в деятельности современного педагога.

Ключевые слова: исследовательская компетентность, будущий учитель, профессиональная подготовка, научно-исследовательская работа, формирование, практика.

Ідея залучення студентів до активної науково-дослідної роботи, що виступає складовою їхньої професійної підготовки, поступово переходить від рівня декларацій до площини практичних реалізацій. Пошуки механізмів гармонійного поєднання освітнього процесу з наукою відповідно до традицій провідних зарубіжних університетів спонукають дослідників не лише розробляти ефективні механізми такого поєднання, а ще й опікуватися проблемами формування дослідницької компетентності у студентів. Особливо це стосується майбутніх учителів, адже відомо, що вони мають використовувати

досягнення науки в практичній діяльності, організувати дослідницьку роботу учнів та ін. Тому без оволодіння методами наукового пізнання неможливе глибоке усвідомлення сутності педагогічних явищ і процесів.

Проблема формування дослідницьких компетентностей не є новою в педагогічній теорії та практиці. У низці дисертаційних робіт розкрито питання формування дослідницької культури майбутніх менеджерів (І. Сенча), майбутніх магистрів (Г. Сомбаманія), вплив науково-дослідної діяльності на формування професійної компетентності майбутніх економістів (Н. Уйсимбаєва),

організацію науково-дослідної роботи майбутніх диспетчерів міжнародних авіаліній (С. Щербина), умови формування дослідницьких умінь студентів агротехнічних інститутів у процесі розв'язування задач природничо-математичного циклу (Н. Головин), дидактичні умови ефективного формування дослідницьких умінь студентів географічних спеціальностей у процесі вивчення професійно зорієнтованих дисциплін (О. Миргородська), основні підходи до формування інформаційної мобільності майбутніх агрономів-дослідників (А. Нелепова) та ін.

Особливий інтерес становлять дослідження, спрямовані на формування дослідницьких компетентностей у майбутніх учителів: підготовка до дослідницької діяльності (П. Горкуненко, М. Князян, Е. Кулик, Л. Султанова, М. Фалько та ін.); формування дослідницької культури майбутніх учителів (І. Луценко та ін.); формування дослідницьких знань, умінь і навичок (Л. Бурчак, О. Єгорова, В. Кулешова, Т. Мишковська, О. Рогозіна та ін.).

Водночас, проблема вищої школи полягає в тому, що існуюча система професійної підготовки майбутніх учителів слабко зорієнтована на наукові дослідження, залучення більшості студентів до науки носить фрагментарний характер. Отже, формування дослідницької компетентності майбутніх педагогів не розглядається викладачами як пріоритетне завдання освітнього процесу.

Метою статті є аналіз реальної практики формування дослідницької компетентності майбутніх учителів. Стаття виконана в межах загальноуніверситетської наукової теми «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентісної особистісно-професійної багатoproфільної університетської освіти» (реєстраційний номер 0110u006274), що розробляється в Київському університеті імені Бориса Грінченка.

У сучасних дисертаційних роботах виділяється велика кількість підходів до визначення поняття «компетентність». Ми не претендуємо на аналіз наявних підходів до опису та класифікації поняття, оскільки це не входить до переліку завдань нашого дослідження. Звернемося до нової редакції Закону України «Про вищу освіту» [1], де зазначено, що компетентність — це динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти.

Відповідно до такого визначення, дослідницька компетентність відображає здатність аналізувати результати наукових досліджень і застосовувати їх для вирішення конкретних освітніх

і дослідницьких завдань, готовність використовувати індивідуальні креативні здібності в науково-дослідній та навчальній роботі, а також можливість самостійно здійснювати наукове дослідження з використанням сучасних методів науки тощо.

Проблема формування дослідницької компетентності знаходить відображення в роботах сучасних учених. Значущим для нашого дослідження ми вважаємо результати докторської роботи Г. Кловак [2], де розкрито генезу фахової підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XIX — XX ст.). Автором обґрунтовано основні періоди становлення та розвитку вітчизняної системи професійної підготовки майбутніх учителів до педагогічної дослідницької діяльності, виявлено характерні особливості щодо сутності, змісту, структури в різні історичні періоди, розроблено та теоретично обґрунтовано модель ступеневої фахової підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності. Важливою нам здається розробка та експериментальна перевірка педагогічної технології формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя, а також визначення організаційно-методичних умов професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах.

У межах докторського дослідження М. Князян [3] висвітлено проблему формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов. Автором розкрито сутність, структуру та функції самостійно-дослідницької діяльності студентів; виявлено закономірності організації самостійно-дослідницької діяльності у вітчизняному та зарубіжному досвіді; побудовано компетентісну модель учителя іноземних мов і визначено функціональну роль самостійно-дослідницької діяльності.

Ми поділяємо погляди зазначених авторів, що змістопороджувальним чинником дослідницької компетентності є інновації в освіті, що сприяють упровадженню наукових досягнень в освіту, а також її розвиток. Інноваційна освіта передбачає навчання в процесі створення нових знань, яке реалізується за допомогою інтеграції фундаментальної науки, освітнього процесу та практики. Інноваційність орієнтує не стільки на передачу знань, скільки на оволодіння базовими компетентностями, що дають можливість самостійно набувати необхідних знань. Отже, ми підтримуємо думку Г. Хоружого [5], що інноваційність означає систему освіти, відкриту сучасній науці, яка залучає студентів до участі у проведенні фундаментальних і прикладних досліджень, у розробці реальних проектів у різних секторах соціальної, економічної та культурно-освітньої сфер.

Для нас також цікавими є погляди сучасних учених (А. Абакумова, З. Сазонова та ін.), які виділяють основні функції дослідницької компетентності:

— особистісно-розвивальна (розвиток пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, засвоєння способів інтелектуального саморозвитку та самовдосконалення);

— науково-методологічна (формування цілісного уявлення про сучасну наукову картину світу, оволодіння методами наукового пізнання; формування науково-педагогічного стилю мислення);

— культурологічна (входження до світу культури через культуру та традиції наукового співтовариства, залучення до культури наукових шкіл, дослідницької діяльності);

— ціннісно-орієнтаційна (здатність усвідомлювати цінність власної дослідницької діяльності як умови реалізації особистісного смислу в навчанні).

Для характеристики суб'єктів освітнього процесу в університеті ми звернулися до поглядів В. Крутецького, А. Кузьмінського, І. Підласого, С. Сисоевої, В. Сластьоніна, В. Шадрикова та інших знаних учених щодо окреслення дослідницьких компетентностей, що становлять сутність професійної діяльності викладача вищої школи.

Ми глибоко переконані, що науково-педагогічний колектив кафедр, залучений до участі в науковій діяльності, повинен мати глибокі професійні знання та широкий науковий світогляд. При цьому зауважимо, що специфічними вимогами до викладачів, які залучають студентів до науково-дослідної діяльності, є наукова компетентність і творчий підхід. Характеризуючи суб'єктів педагогічного процесу, ми беремо до уваги погляди В. Чернобровкіна [6] про те, що викладач сучасного ВНЗ повинен поєднувати у своїй діяльності два аспекти — педагогічний і науково-дослідний. Викладацька діяльність побудована на відпрацьованих засобах передачі знань та на відібраному для завдань освіти змісті, наукова діяльність спрямована на пошук нового. Отже, в контексті нової редакції Закону України «Про вищу освіту» вважаємо за доцільне наголосити на вимогу до викладача вищої школи як до вченого, а також наукового керівника, організатора науково-дослідної діяльності студентів. Своєю чергою, дослідницька компетентність студентів стає потужним чинником підвищення професійної компетентності за таких умов: формування дослідницької мотивації, яка забезпечується вільним вибором проблем дослідження за власним інтересом студента; організація проблемного кола досліджень, яке відповідає запитам життєвого простору сучасного суспільства; наступність етапів наукового зростання майбутніх фахівців від «малої» до «великої» науки;

єдність теорії і практики; творчо-професійне та особистісно зорієнтоване наукове керівництво; взаємозв'язок індивідуальних та колективних форм дослідницької діяльності та створення рефлексивно-діалогічного простору наукового пошуку.

Власне бачення щодо сутності дослідницької компетентності дозволило нам визначити реальний стан її сформованості у майбутніх педагогів. У межах експерименту, який був проведений у 2012 р. на базі університетів: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет», ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Інститут післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників Університету менеджменту освіти, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, нами було окреслено, що дослідницька компетентність відображає філософсько-методологічні, соціально-педагогічні, психологічні й організаційно-методичні знання засад науково-дослідної роботи. Вона передбачає наявність теоретичних знань, умінь з фахових дисциплін, організації науково-дослідної діяльності студентів, уявлення про логіку й етапи наукового пізнання, структуру наукового дослідження, етапи науково-дослідної діяльності, досвід наукової роботи студентів тощо.

Дослідницької компетентності ми досягаємо у процесі цілеспрямованого впливу на майбутніх учителів через активізацію мотивів науково-дослідної діяльності, опанування системою знань про НДРС, формування необхідних умінь і навичок НДРС за допомогою різних видів навчальної діяльності в процесі університетської підготовки.

Перейдемо до аналізу результатів експерименту.

Нами виділено вибіркочку сукупність у кількості 480 студентів — майбутніх учителів. Розглядаючи критерій, що відображає мотиваційно-ціннісне ставлення студентів до НДРС (його детальний опис подано у статті «Діагностика інтеграції науково-дослідної та навчальної роботи в університеті» [4]), зазначимо, що більшість студентів має середній рівень показників (46,4 %), а також низький рівень (44,2 %). Як бачимо, більшість майбутніх учителів не виявляє особливого інтересу до наукової роботи на підставі особистісних потреб, вважають, що вона не

є найважливішим складником професії педагога, недостатньо переконані в необхідності розвитку дослідницької компетентності, у деяких студентів наявний певний особистісний смисл у науково-дослідній діяльності, не всі отримують задоволення від власної науково-дослідної роботи, прагнуть досягти наукових результатів лише в межах навчальних дисциплін.

Аналізуючи критерій, що характеризує дослідницьку компетентність, констатуємо ті самі тенденції, що й у попередньому критерії. Так, більшість майбутніх учителів має середній рівень показників (51,4 %), а також низький рівень (38,5 %). Отже, виділяємо недостатню компетентність до реалізації науково-дослідної діяльності, яка передбачає наявність теоретичних знань з фахових дисциплін, організації науково-дослідної діяльності студентів, уявлення про логіку й етапи наукового пізнання, структуру та логіку наукового дослідження, досвіду безпосередньої науково-дослідної діяльності студентів, знання методів вирішення дослідницьких завдань, а також умов їх застосування. Не всі студенти вміють планувати та реалізовувати власну дослідницьку діяльність, саморозвиток особистості, її активних і творчих засад. Тому ми можемо констатувати недостатній розвиток дослідницьких умінь і навичок: бачення проблеми, її стисле та правильне вираження, формулювання гіпотези, планування, збір, аналіз отриманих даних, побудова узагальнень і висновків, оформлення та презентація результатів наукового дослідження, а також готовність до подолання труднощів, виявлення й усунення їхніх причин.

Лише незначна частина студентів відчуває особливий інтерес до наукової роботи на підставі особистісних потреб, а також мають зацікавлене ставлення до професії педагога загалом і до дослідницької діяльності зокрема. Вони вважають її важливою для свого майбутнього, мають пізнавальний інтерес на підставі особистісних потреб, глибоку переконаність у необхідності розвитку дослідницької компетентності. Такі студенти можуть самостійно ставити дослідницькі завдання, мають наполегливість у подоланні труднощів. Майбутні вчителі бачать своє місце в науково-дослідній діяльності, вони задоволені власною науково-дослідною роботою, а також прагнуть досягти вагомих результатів у науці. Зазначимо, що високий рівень дослідницької компетентності передбачає наявність теоретичних знань з фахових дисциплін, організації науково-дослідної діяльності студентів, уявлення про логіку й етапи наукового пізнання, структуру та логіку наукового дослідження, досвіду безпосередньої науково-дослідної діяльності студентів, знання методів вирішення дослідницьких завдань, а також умов їх застосування.

Високий і середній рівень дослідницької компетентності студентів досягається через опанування методології та методики науково-педагогічного дослідження, формування вмінь планувати й організовувати науковий пошук у галузі педагогіки, складати програму дослідно-експериментальної роботи, реалізовувати її в педагогічний досвід, розкриваючи закономірності педагогічного процесу та визначаючи шляхи його вдосконалення.

Дослідницька компетентність досягається багато в чому у процесі цілеспрямованої взаємодії на майбутніх учителів через активізацію мотивів науково-дослідної діяльності. Тому ми порівняли показники названих вище критеріїв за допомогою коефіцієнта кореляції Спірмена r_s . Отримали емпіричне значення критерію $r_{\text{емп}} = 0,866$, $r_{\text{кр}} = \begin{cases} 0,85, & p \leq 0,05 \\ -, & p \leq 0,01 \end{cases}$. Як бачимо, $r_{\text{емп}} > r_{\text{кр}}$, кореляція між цими критеріями є статистично значущою.

Крім того, у результаті опитування нами було з'ясовано, що найчастіше (52,4 %) студентів залучають до виконання завдань дослідницького характеру в межах навчальних дисциплін, а також виконання реферату, курсової, дипломної роботи, які мають дослідницький характер. Про досвід участі в заходах змагального характеру (олімпіади, конкурси, виставки) говорять лише 8,1 % майбутніх учителів. Отже, здійснюючи організацію освітнього процесу на дослідницьких засадах, вважаємо за доцільне збільшити кількість студентів, які беруть участь у зазначених вище заходах. Наукові конкурси, олімпіади, виставки мають значний потенціал для формування дослідницької компетентності майбутніх учителів, а також мотивовано впливають на вирішення проблеми залучення студентів до науково-дослідної діяльності.

Цікавими є результати опитування вчителів шкіл (вибіркова сукупність — 48 осіб), відповідно до якого 60,3 % учителів говорять про те, що проведення дослідницької діяльності є необхідною умовою роботи сучасного учителя (робота в системі МАН України, підготовка учнів до олімпіад, дослідницьких конкурсів, розробка творчопошукових проектів тощо). Водночас лише 12,2 % респондентів оцінюють свою готовність до проведення досліджень на 4 і 5 за 5-бальною шкалою. Більшість учителів (67,2 %) говорить про недостатню дослідницьку компетентність, при цьому 69,3 % із них виражає готовність її підвищити в системі післядипломної педагогічної освіти; 20,6 % учителів говорять про відсутність елементарних знань з організації та проведення науково-дослідної роботи, що пов'язується, насамперед, з відсутністю в університеті цілеспрямованої підготовки до такої діяльності.

Отже, нами здійснено аналіз реальної практики формування дослідницької компетентності майбутніх учителів. Так, більшість студентів не виявляє особливого інтересу до наукової роботи на підставі особистісних потреб, вважають, що вона не є найважливішим складником професії педагога, недостатньо переконані в необхідності розвитку дослідницької компетентності, не всі студенти отримують задоволення від власної науково-дослідної роботи, прагнуть досягти наукових результатів лише в межах навчальних дисциплін.

Виділяємо також недостатню компетентність майбутніх учителів до реалізації науково-дослідної діяльності, яка передбачає наявність теоретичних знань з фахових дисциплін, організації науково-дослідної діяльності студентів, уявлення про логіку й етапи наукового пізнання, структуру

та логіку наукового дослідження, досвіду безпосередньої науково-дослідної діяльності, знання методів вирішення дослідницьких завдань, а також умов їх застосування. Вивчення думок учителів загальноосвітніх навчальних закладів щодо готовності випускників університетів до організації та проведення дослідницької діяльності свідчить про те, що вона є необхідною умовою роботи сучасного вчителя. Водночас більшість респондентів визначає свою дослідницьку компетентність як недостатню та пов'язує це, насамперед, із відсутністю в університетах цілеспрямованої підготовки до науково-дослідної діяльності.

Потребує подальшого вивчення розробка дієвих механізмів підвищення дослідницької компетентності майбутніх учителів відповідно до вимог сучасної університетської освіти.

ДЖЕРЕЛА

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Кловак Г.Т. Генеза підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XIX — XX століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Галина Тихонівна Кловак. — Умань, 2005. — 532 с.
3. Князян М.О. Система формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов у процесі ступеневої підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М.О. Князян. — Одеса, 2007. — 45 с.
4. Прошкін В.В. Діагностика інтеграції науково-дослідної та навчальної роботи в університетській освіті [Електронний ресурс] / В.В. Прошкін // Освітологічний дискурс. — 2015. — № 1(9). — Режим доступу : <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/12#.VO8aYV3PzqF>
5. Хоружий Г. Інноваційність як принцип діяльності вищої школи / Г. Хоружий // Вища школа. — 2010. — № 11. — С. 14–25.
6. Чернобровкін В.М. Принципи організації науково-дослідницької діяльності студентів у світлі Болонських ініціатив / В.М. Чернобровкін // Освіта Донбасу. — 2005. — № 3. — С. 73–77.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Klovak H.T. Geneza pidhotovky maibutnoho vchytelia do doslidnytskoi pedahohichnoi diialnosti u vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (kinets XIX — XIX stolittia) : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.01 / Klovak Halyna Tykhonivna. — Uman, 2005. — 532 p.
3. Kniazian M.O. Systema for muvannia samostiyno-doslidnytskoi diialnosti maibutnykh uchyteliv inozemnykh mov u protsesi stupenevoi pidhotovky : avtoref. dys. na zbuttia nauk. stupenia d-ra ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity» / M.O. Kniazian. — Odesa, 2007. — 45 s.
4. Proshkin V.V. Diahnostyka intehratsii naukovy-doslidnoi ta navchalnoi roboty v universytetskiy osviti / V.V. Proshkin // Osvitohychnyi dyskurs [Elektronnyi resurs]. — 2015. — № 1 (9). — Rezhym dostupu : <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/12#.VO8aYV3PzqF>.
5. Khoruzhyi H. Innovatsiynist yak pryntsyv diialnosti vyshchoi shkoly / H. Khoruzhyi // Vyshcha shk. — 2010. — № 11. — s. 14–25.
6. Chernobrovkin V.M. Pryntsyvy orhanizatsii naukovy-doslidnytskoi diialnosti studentiv u svitli Bolonskykh initsiatyv / V.M. Chernobrovkin // Osvita Donbasu. — 2005. — № 3. — s. 73–77.

Прийнято до друку — кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Терентьєва